

NYÈBILA

Dugukolonòn kunbèn jèkulu mògòw ani sènèkèlaw ka nyètan kalan hukumu kònò, sèbèn fòlò dilanna ka nyèsi dugukolo cogoyaw, sènèfènw balo cogo ni balofènw yèlèma cogo ani balofènw labènni kan.

Gafe filanan in dilanna walasa ka nògò-don cogo ani toli-nògò dilan cogo fila nyèfò.

Ni sènèkèla min y'a kòlòsi k'a ka dugukolo fanga b'ala ka ban, n'a ka sòrò b'ala ka dògòya ani sègè bè falen foro kònò, nògò-don baaraw ni toli-nògò dilan cogo, n'a don cogo bè se ka waleya a fè k'o gèlèyaw kunbèn.

NÒGÒ-DON DUGUKOLO LA

1. Nògò-don ye mun ye

Nògò-don ye waleya ye an bè min kè walasa ka dugukolo mana don, k'a sogolon cogo nyè, a ka fanga sòrò ka balo fènw di sènèfènw ma.

2. Nògò-don kun ye mun ye

Sènèfènw ka nyè, sòrò ka caya. Dugukolo ka balofènw caman sòrò, a sogolon cogo ka nyè. Dugukolo ka kuraya. Dugukolo fanga kana ban fo ka se a tinyèni ma.

3. Nògò-don bè kè yòrò jumènw na

Dugukolo fèn o fèn bè sènè, nògò ka kan ka don olu bèe la.

Yòrò minnu dugukolo kanyi, n'u donnen kura don sènè na, nògò ka kan ka don olu fana la walasa a dugukolow kana tinyè.

4. Nògò-don nyèsigi baaraw

Sènèkèla ka kan ka wèrè-gana jò, walima nògò dingè ka kè a fè a bè toli-nògò dilan yòrò min na.

Doni talan i n'a fò wotoro ka kè a fè, nògò donili kama.

Baarakè minènw ka kè a fè, dugukolo bulukuli, dugukolo jala ci, binshyèn ani kòròbarili kama.

Sènèkèla ka kan k'a ka san nata daman-nògò hakè ta ta fò sèbènyènabòlaw ye sètanburu kalo la, san o san. A ka kan ka nògò don yòrò taari hakè dòn.

5. Nògò suguyaw

Nògòw tilalen don kulu fila cè:

Fòlò: toli-nògò,

Filanan: daman-nògò

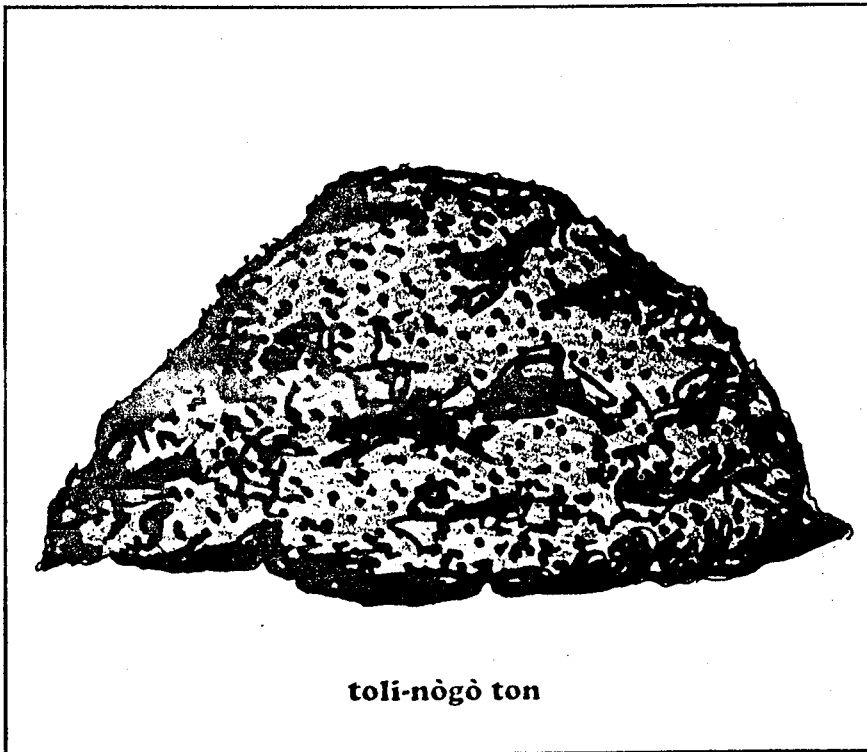
*** Toli-nògò**

A bè dilan sènèkèlaw fè, u ka sigidaw la. Toli-nògò bè se ka dilan wèrè-gana Walima nògò dingè kònò.

Toli-nògò bè kè sababuye ka balofèn caman di sènèfènw ma, ani ka kanga don dugukolo la. Kanga bè kè sababuye ka dugukolo sogolon cogo nyè, fo dugukolo bè se ka ji caman mara.

Ni toli-nògò ye dugukolo labò, a bè fanga sòrò, sègè tè se ka tinyèni kè o dugukolo la.

O kosòn a nyinilen don sènèkèlaw fè u kana daman-nògò dònòn don foro kònò, u ka toli-nògò don fòlò, daman-nògò bè kè k'o dafa.

tolì-nògò ton

* **Daman-nògò**

Daman-nògò bè dilan jamana wèrèw la. Dòw b'a wele ko tubabu nògò. Balofènw bè daman-nògò la minw bè sènèfènw nyè. Nka daman-nògò tè fanga di dugukolo ma.

Sènèkèla min bè daman-nògò dònòn don a ka dugukolo la, o dugukolo laban bè geren. Sanji doni bè gèlèya a la. Sègè bè wuli dugukolo fè. Sènèfènw diliw bonyali bè gèlèya.

Daman-nògò minnu bè **MAKOCI** mara kònò olu ye:

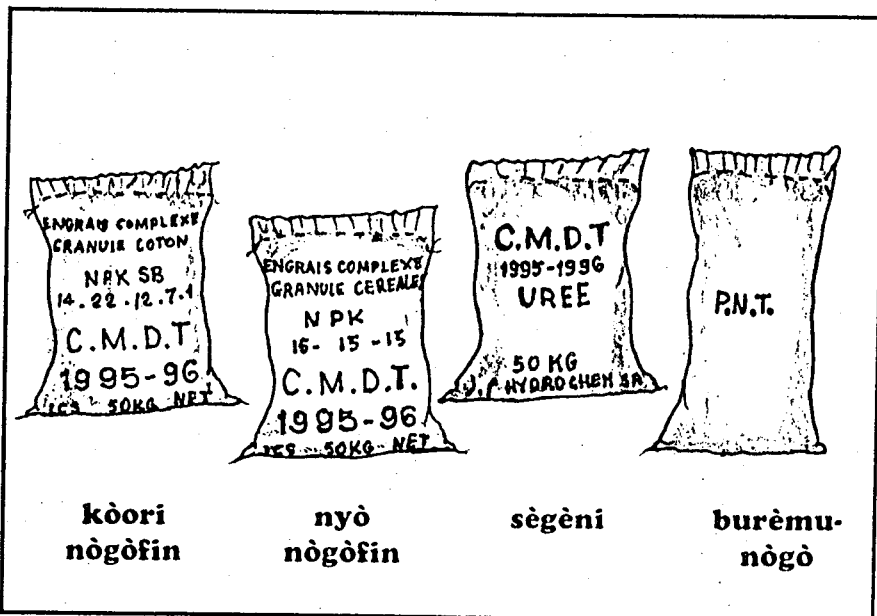
Kòori nògòfin
Nyò nògòfin
Sègèni
Burèmu-nògò

Burèmu-nògò ye daman-nògò ye min bè dilan **MALI** kònò. A ni daman-nògò tòw tè kelen ye. A bè balofènw di sènèfènw ma dònì dònì fo ka se san caman ma.

Burèmu-nògò don ko nyuman bè dugukolo dèmè ka sègè kunbèn ani ka balofènw di sènèfènw ma.

Nògò buguriman don, o kosòn a yèrèkè mandi foro kònò.

A nyinilen bè sènekèlaw fè, u ka burèmu-nògò don wèrè-gana walima nògò-dingè kònò. O bè kè sababuye ka nyaman nyamanw toli joona, ani ka burèmu-nògò yèrèkèli nògòya.

6. Toli-nògò bè don foro la wati jumèn

Toli-nògò bè doni ka don foro la, k'a daminè awirili kalo la fo ka taa se Mè kalo ma. Sènekèla minnu bè toli-nògò doni feburuye, Marisi ani Awirili kalo la, a nyinilen bè olu fè, u ka nògò kè tonbaw ye foro kònò. Nògò kana yèrèkè k'a sòrò bulukuli waati ma se. Ni nògò yèrèkèla k'a sòrò bulukuli ma se, tile funteni b'a ja. A nafama yòrò bè bò a la.

7. Toli-nògò hakè jumèn bè don taari kelen na

Toli-nògò tònni 7 ni tila ka kan ka don taari kelen na. O bè bèn fali wotoro nyè 50 ma, ni karasòri b'a la.

8. Nògò don cogo minnu nyinilen bè sènèkèlaw fè

Nògò don cogo min nyinina MAKOCI mara sènèkèlaw fè o ye: u ka toli-nògò tòn timer 7 ni tila don taari kelen na, o kò u ka nògòfin kilo 150 don kòori taari kelen na ani sègèni kilo 50.

O nògò hakèw donnen bè kòori ani nyòw nafa san saba sènè kòn timer Sènèkèla minnu bè kaba sènè, o ka kan ka kè kòori foro kòrò nò la, ka kènyè ni sènèfènw yèlèmali ye foro kòn timer.

Sènèkèla minnu b'a fè ka sòrò caman kè taari kelen na san saba kòn timer, olu ka kan ka nògò don cogo min na, an k'o lajè turabu so kòn timer.

Sènèkèla minnu bè burèmu-nògò don toli-nògò la, olu ka nògòfin ta ta bè se ka dògòya ni kilo 50 ye.

U ka dugukolo sogolon cogo bè nyè. Sòrò bè caya san saba kòn timer. Dugukolo fanga tè ban.

Nògò don cogo nyinilen :

San	Nògòw suguya	Nògò donta hakè		hakè	
		cogoya fòlò	cogoya 2 nan		cogoya 3 nan
1 fòlò kòori	Toli-nògò ani burèmu-nògò	.	7,5	7,5	tòn timer
	Toli-nògò	7,5	.	.	tòn timer
	Nògòfin (kòori)	150	100	100	kilo
	Nyò nògòfin	.	.	.	kilo
	Sègèni	50	50	50	kilo
2 nan kaba	Toli-nògò ani burèmu-nògò	.	.	.	tòn timer
	Toli-nògò	.	.	.	tòn timer
	Nògòfin (kòori)	.	.	.	kilo
	Nyò nògòfin	.	.	100	kilo
	Sègèni	.	50	100	kilo
3 nan nyò	Toli-nògò ani burèmu-nògò	.	.	.	tòn timer
	Toli-nògò	.	.	.	tòn timer
	Nògòfin (kòori)	.	.	.	kilo
	Nyò nògòfin	.	.	.	kilo
	Sègèni	.	50	50	kilo
Kòori hakè min bè sòrò taari kelen na san fòlò		2	2	2	tòn timer
Kaba walima nyò hakè min bè sòrò taari kelen na san filanan		1,200	1,700	2,700	tòn timer
Nyò hakè min bè sòrò taari kelen na san sabanan		0,700	1,200	1,200	tòn timer

Cogoya fòlò ye nògò don cogo kòrò ye, cogoya filanan ni sabanan bè waleya sènèkèlaw fè, minnu b'a fè k'u ka sòrò caya.

9. Daman-nògò don cogo

Nògòfin ka kan ka don kòori foro la a dan tuma.

Sègèni bè don kòori kòrò, ni kòori sunw falennen ye tile 30 sòrò.

Nka ni kòori danna Zuluye kalo tile (10) tan kò fè, sègèni ni nògòfin bè jè ka don nyògòn fè, bawo o b'a sòrò samiyè taara nyè.

Ni Zuluye kalo sera tile 30 ma sègèni kana don kòori kòrò tun.

Sègèni bè don sumanw kòrò ni sunw falen na ka bonnya dònì.

Ni sumanw ma dan jona, sègèni bè don dannì waati la.

Daman-nògò donnen ka kan ka datugu ni bògò ye.

A kana yèrèkè dugukolo sanfè. N'a yèrèkèla dugukolo sanfè jiwoyo bè se ka taa n'a ye.

Daman-nògò bè se ka datugu ni bolola daba ye dannì tuma. A bè se ka datugu ni binshyèn daba ye walima kòròbarili daba, ka kènyè n'a waatiw ye.

10. Dugukolo ladon cogo

Nògò-don ye waleya ye min ka kan ka kè san o san. Bawo sènèfènw bè balofèn minnu bò dugukolo la, olu ka kan ka segin dugukolo ma.

Ni sènèkèla tè toli-nògò don dugukolo la kosèbè, a fanga bè dògòya, dugukolo sogolon cogo bè tinyè, sènèfènw tè nyè.

Sènèkèla ka kan ka dugukolonòn kumbèn baaraw kè ani sènèkè cogo nyumanw. O bè nògò-don baara sabati.

11. Baara kòlòsili

Dugukolonòn kumbèn jèkulu mògòw ka kan ka sènèkèlaw bèe ka daman-nògò nyinilen hakè sèbèn, ka taari hakèw dòn. U ka kan ka toli-nògò dilannaw hakè dòn. Minnu bè nògò-dingè walima wèrè-gana dilan.

Sènèkèlaw kan k'u ganiya fò dugu sèbènyènabòlaw ye, nògò-don siratigè kan. Sènèkèlaw ka kan k'a dòn u ye nògò wotoro nyè hakè min dilan san kònò, a donna taari hakè min na, ani sènèfèn suguya min kòrò. Toli-nògò dilan cogo fila minnu nyinilen bè MAKOCI mara sènèkèlaw fè olu filè :

wèrè-gana

Nògò-dingè

WÈRÈ-GANA

1. Nèybila

Sènèkè dugukolow sènèni san o san, o kèra sababuye ka dugukolow fanga dògòya.

Nògò-don kèra wajibi ye dugukolo sènèbagaw fè, sènèkèlaw caman kèra bagan lamònaw ye.

O hukumu kònò, wèrè-ganaw bè dilan walasa ka toli-nògò nyuman sòrò ka don forow la.

2. Wèrè-gana ye mun ye

Wèrè-gana ye yòrò koorilen ye baganw bè si min kònò. A tigi bè nyò kalaw, kòori kalaw walima bin don wèrè kònò, nògò dilan kama. Wèrè-gana sigilen ka kan ka san caman kè yòrò kelen na.

3. Wèrè-gana dilan kun ye mun ye

A dilan kun ye ka toli-nògò caman n'a nyuman sòrò.

A dilan kun do fana ye baganw ladonni ye.

4. Wèrè-gana suguyaw

A bè se ka kè bògò ni biriki ye walima jiri bolow, walima nègè juru, walima giriyazi, ka kènyè ni wèrè tigi se ko ye.

5. Wèrè-gana dilanni nyèsigi baaraw

Wèrè tigi ka kan ka fèn minnu nyini sanni wèrè-gana ka sigi olu filè:

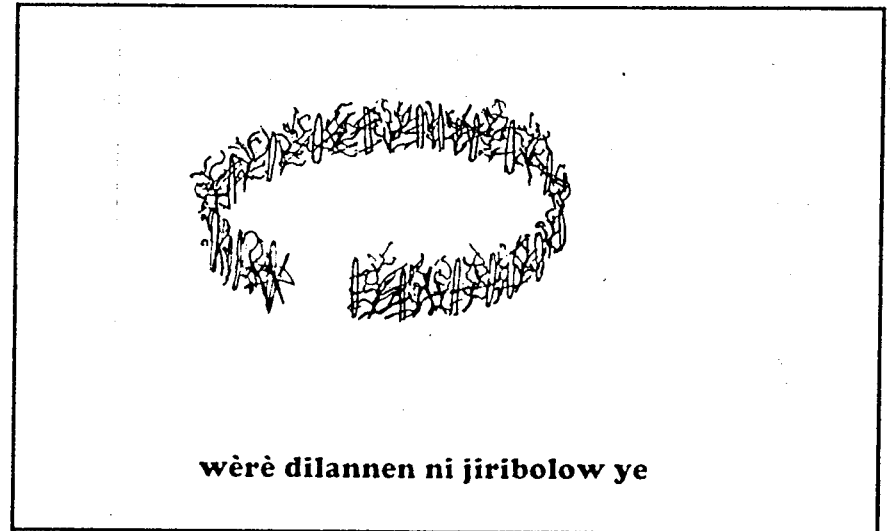
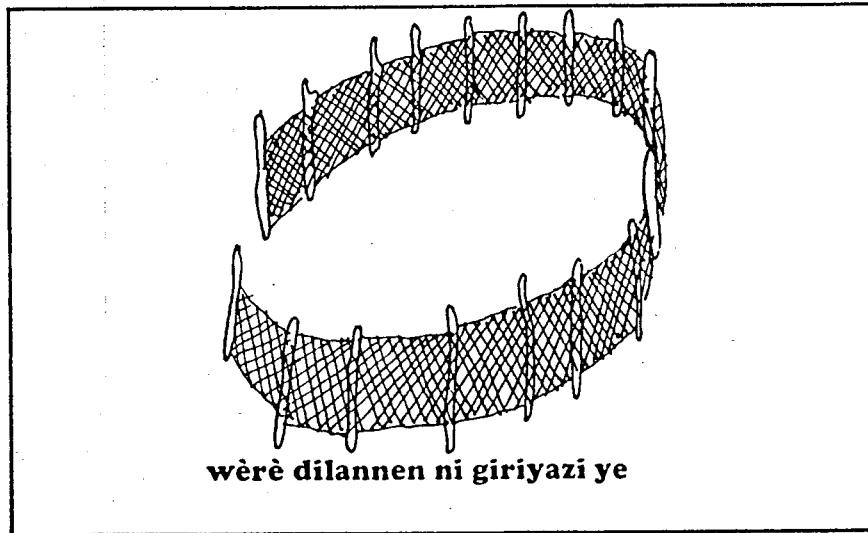
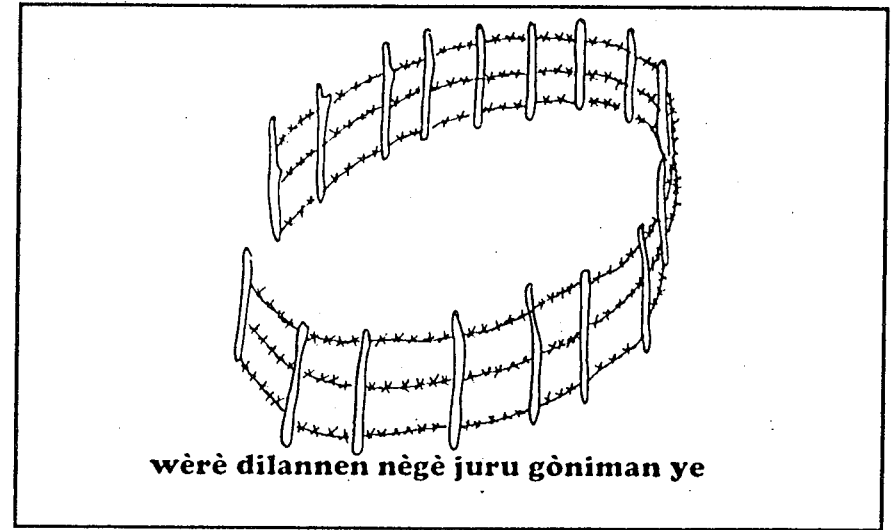
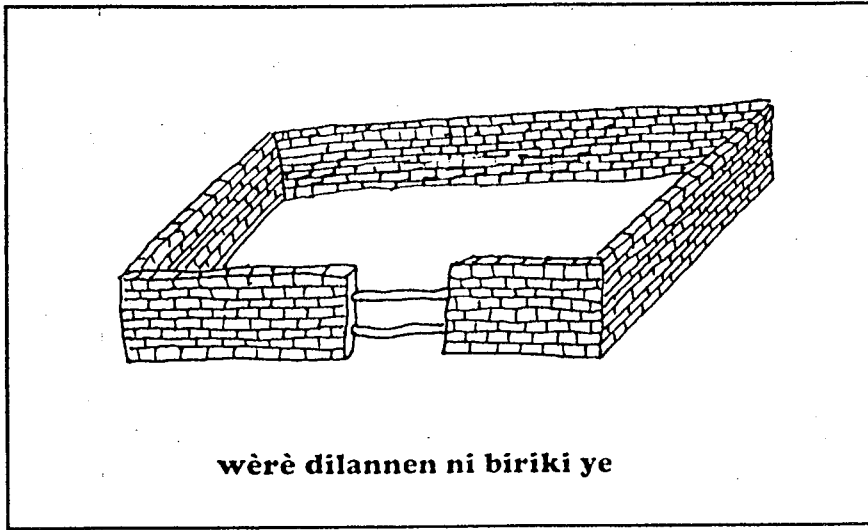
Wèrè koori minènw ka kan ka sòrò. A ka kè minènw ye minnu bè mè.

Wèrè tigi ka kan ka kalaw caman mara a bolo kòrò.

A ka kan ka kalaw ni nògò donilan nyèsigi i n'a fò wotoro.

Mògòw ka kè a bolo minnu bè wèrè-gana baara kè i n'a fo, kalaw ni toli-nògò donili.

Wèrè sigi yòrò ka kan ka latigè.

6. Wèrè sigi yòrò

A kana sigi ji jò yòrò la.

A kana sigi kòlòn da la, a ní kòlòn furancè ka kan ka mètèrè 10 nyògòn bò.

Wèrè yòrò kana janya sènèkè forow la, o bè kalaw ní nògò donili nògòya.

7. Wèrè bonya n'a cogoya

Wèrè bonya bè bò baganw hakè la.

Ni fògò min tè tèmè misi 10 kan, wèrè suma tò i bè mètèrè kènè 3. jate bila misi kelen kelen ye.

Ni fògò ka ca misi 10 ye, i bè mètèrè kènè 2 jate bila misi kelen kelen ye.

Ni bagan misènw don, i bè mètèrè kènè 1 jate bila bagan kelen ye, n'u ka ca ni 10 ye, i bè mètèrè kènè 1 tilancè bila bagan 1 ye.

Misi wèrè donda ka kan ka kè mètèrè 2 ye.

Bagan misènw ka wèrè donda ka kan ka kè mètèrè 1 ye.

Wèrè bè se ka kè kèrè 4 walima koorilen ye.

An ka wèrè bonya n'a cogoya lajè turabuso kòno kènyè ni misiw hakè ye.

Wèrè-gana dilan cogo :

misi hakè	wèrè bonya mètèrè kènè hakè	wèrè kèrè naani		wèrè koorilen	
		kèrèw janya	giriyaзи mètèrè hakè	kòno tilancè janya	giriyaзи mètèrè hakè
2-3	8	3 x 3	12	1.60	10
4-6	15	4 x 4	16	2.20	14.80
7-9	20	4 x 5	18	2.50	15.70
10-12	25	5 x 5	20	2.80	17.60
13-15	30	5 x 6	22	3.10	19.50
16-20	40	5 x 8	26	3.60	22.60
21-25	50	6 x 8	28	4	25.10
26-30	60	6 x 10	32	4.40	27.60
31-35	70	7 x 10	34	4.70	29.50
36-40	80	8 x 10	36	5	31.40
41-45	90	9 x 10	38	5.35	33.60
46-50	100	10 x 10	40	5.65	35.50
51-60	120	10 x 12	44	6.20	38.95
61-70	140	10 x 14	48	6.70	42.10
71-80	160	10 x 16	52	7.15	44.90

Wèrè tigi bèe k'i sinsin nin jatew kan, k'u ka wèrèw sigi. Hali n'a kèra jiribolow, kogo walima nègèjuru gònima ye.

8. Kala hakè donita

Wèrè tigi ka kan ka kala wotoro nyè 8 walima 12 nyèsigi misi kelen kelen ye. Wotoro nyè kelen ka kan ka kilo 75 bò.

Ni bagan misènw don a bè wotoro nyè 2 nyèsigi bagan kelen kelen ye.

O kalaw bè ton nyògòn kan, wèrè kèrèfè.

9. Kalaw doni wèrè kònò

Kalaw kana dèse wèrè la waati si la, samiyè fara tilema kan.

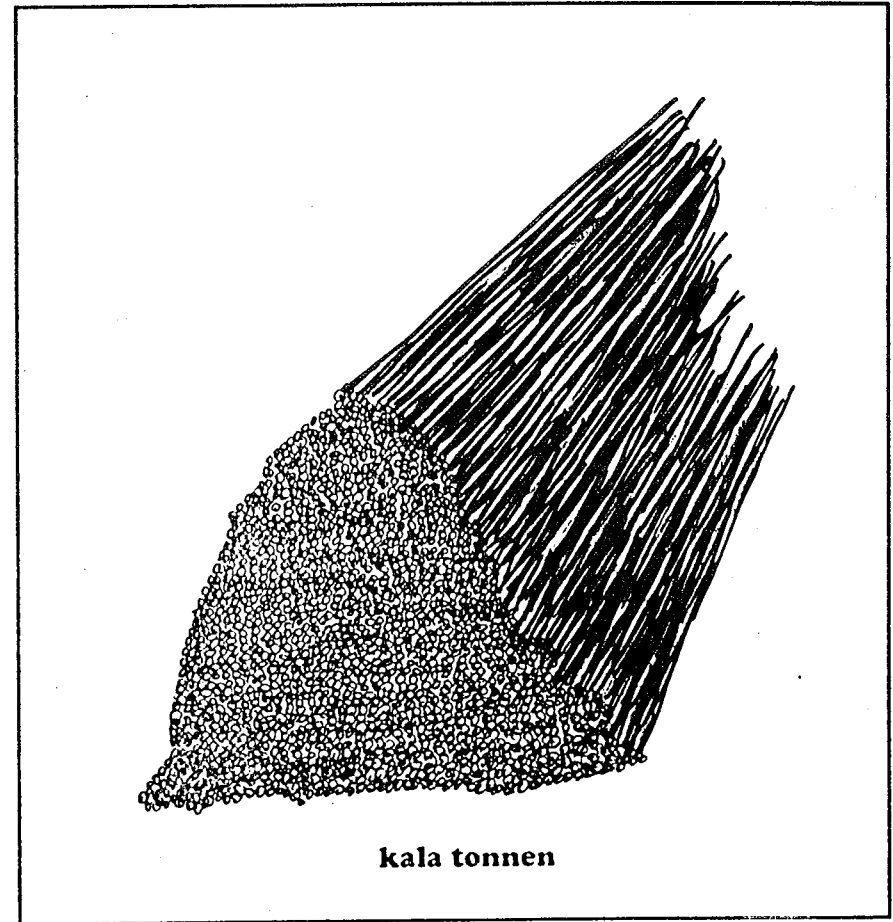
Kalaw donni bè daminè Awirili kalo la wèrè kònò. Kalaw donnen firi, ka kan ka se santimètèrè 10 walima 15 ma.

Kalaw ka kan ka tigè tigè ka surunya sani u ka don wèrè kònò, walasa u ka toli joona.

Kala kuraw bè don wèrè kònò, ni kòròlenw mugu mugu la baganw ka dasili fè, walima ni bògò cayara wèrè kònò.

Ni samiyè waati don, kalaw bè se ka don wèrè kònò tile 7 walima tile 10 tèmènen kò.

Ni tilema waati don, kalaw bè don wèrè kònò tile 7 walima tile 15 tèmènen kò.

kala tonnen

10. Nògò duman bè don cogodi

Nògò duman bè dòn a toli cogo fè. Ni kalaw tolila kosèbè fo u tè ye ka danfara nògò cèma a bè fò k'o kèra nògò duman ye, a nyè bè fin, an b'o wele ko nògò tolilen, kanga bè b'o la.

* **Kòlòsili**

Burèmu-nògò bè se ka don wèrè kònò.
Kala wotoro nyè 13 bè bèn burèmu nògò
bòrè kelen ma. N'i ye kala don wèrè kònò
waati o waati, i bè burèmu nògò dòoni
funfun o kan fo ka taa kala ban.
Burèmu nògò bè kalaw tolili nògòya, o nògò
fanga ka bon kalaw ni misi bo ta dòròn ye.

11. Nògò caman bè sòrò wèrè kònò cogodi

Wèrè ka kan ka to yòrò kelen na san kònò.
Baganw ka si wèrè kònò don o don.
Kalaw kana dèse fo nògò doni tuma ka se.
Balo ka baganw labò kosèbè walasa u ka bo
caman kè.
Wèrè kènè kana bonnya baganw ma, walasa
u senw ka kalaw dasi kosèbè.
Misi kelen (tura) bè se ka nògò kilo 1.500 di
san kònò n'a bè wèrè-gana kònò, ni nin
ladilikanw matarafala.

12. Nògò mara cogo

A bè se ka mara wèrè kònò fo ka taa se
Awirili kalo ma. Wèrè tigi bè se ka ga jò
wèrè sanfè. O bè kè sababuye ka baganw ni
nògò tanga tile funteni ma.
A bè se ka mara nògò dingè sennen kònò
wèrè tigi fè. O bè kè sababuye ka nògò toli
kosèbè. Wèrè tigi bè wèrè kònò nògò don
nògò dingè kònò fo ka se san kelen ma.

13. Ladonni

Wèrè ka kan ka ladon, ni jiri minnu tolila
olu ka falen joona.
Ni wèrè dilannen don ni kogo ye, a ka kan
ka mun ni bògò ye san o san.
Ni wèrè dilannen don ni nègè juru ye walima
giriyazi, wèrè tigi ka kan k'a kòlòsili kè
tuma bèè la ni nègè juru yoba la, a k'a sama
ka cònri. Ni potow yoba la a k'u turu ka nyè.

14. Kòlòsili ni kiimèli

**Dugukolonòn kunbèn jèkulu mògòw ani
dugu nyèmògòw ka kan ka wèrè-gana
baaraw kòlòsili kè.**

**Wèrè tigiw ka kan k'u janto baara kèko
nyuman na.**

**San o san setanburu kalo la wèrè gana baara
ka kan ka kiimè, dugukolonòn kunbèn
baaraw nyèfòli nyògònye la.**

NÒGÒ-DINGÈ

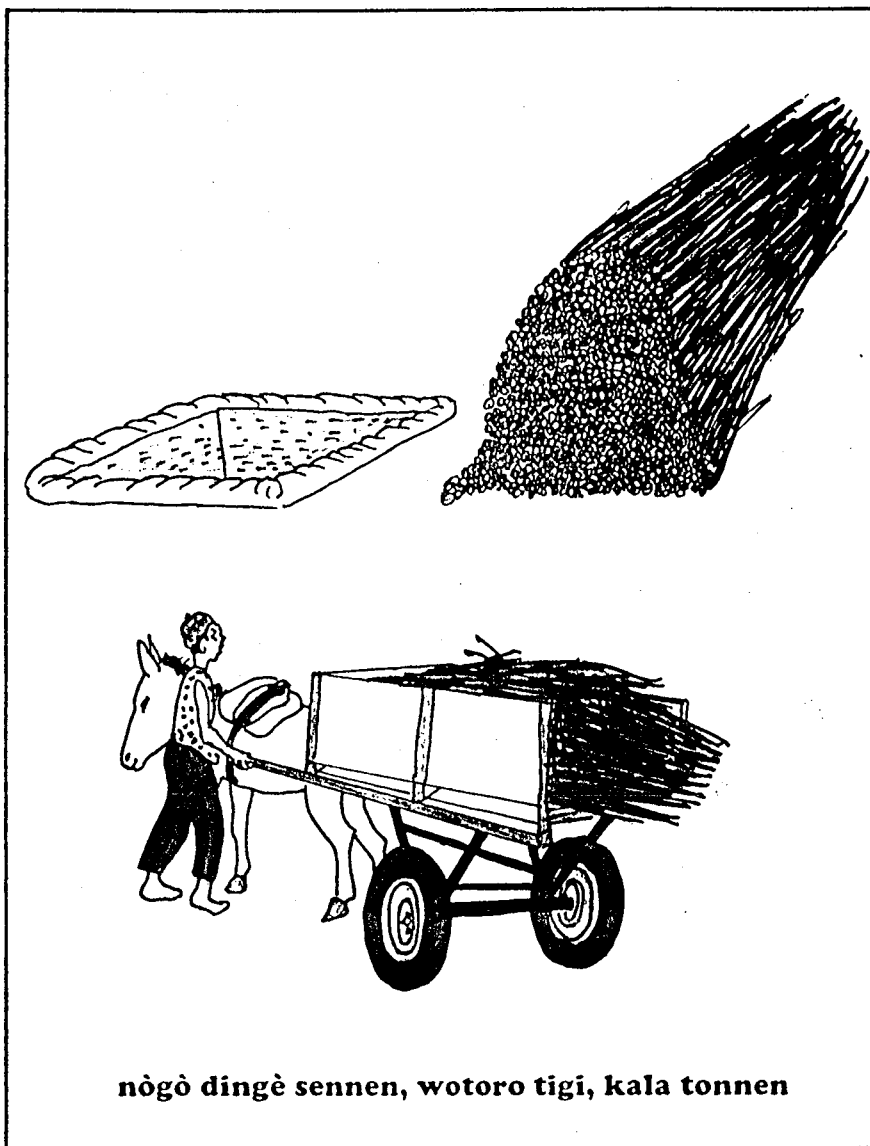
1. Nògò-dingè ye mun ye

**Dingè don, baganw bo, walima
nyamanyamaw, bè don a kònò, walasa u ka
toli ka kè nògò ye.**

2. Nògò-dingè dilan kun ye mun ye

**A dilan kun ye ka nògò caman ni nògò
duman sòrò.**

**A dilan kun ye ka nafa sòrò baganw bo, ni
nyamanyamaw, ni sununkun nògòw la.**

nògò dingè sennen, wotoro tigi, kala tonnen

3. Nògò dingè dilanni nyèsigi baaraw

Sènèkèlaw bée ka kan ka nògò-dingè dilan cogo dòn, ani a baara boloda waatiw. Nògò-dingè ka kan ka sen sanni zuwèn kalo ka se

Nyamanyama dòw maralen ka kan ka sòrò a dilan бага kòrò. O bè baara daminèli nògòya. Cikèda kònò baara kèlaw sen ka kan ka don a baara la.

Nògò-dingè yòrò kana janya ji yòrò la ka tèmè sen paara nyè 40 kan, o kè kun ye walasa nògò dingè sònni ka nògòya.

Cikèda tigi ka kan ka mògò kelen sugandi min bè nògò-dingè baaraw kòlosili kè, ka kunnafoniw sèbèn.

Wotoro walima doni talan wèrè ka kan ka sòrò cikèda kònò, kalaw ni nògò donili kama.

4. Nògò dilan cogo dingè kònò

Dingè bè sen samiyè donda fè.

Nyamanyamanw bè don dingè kònò, walasa u ka toli.

Sununkun nyamanyamanw fana bè don dingè kònò, ani baganw bo.

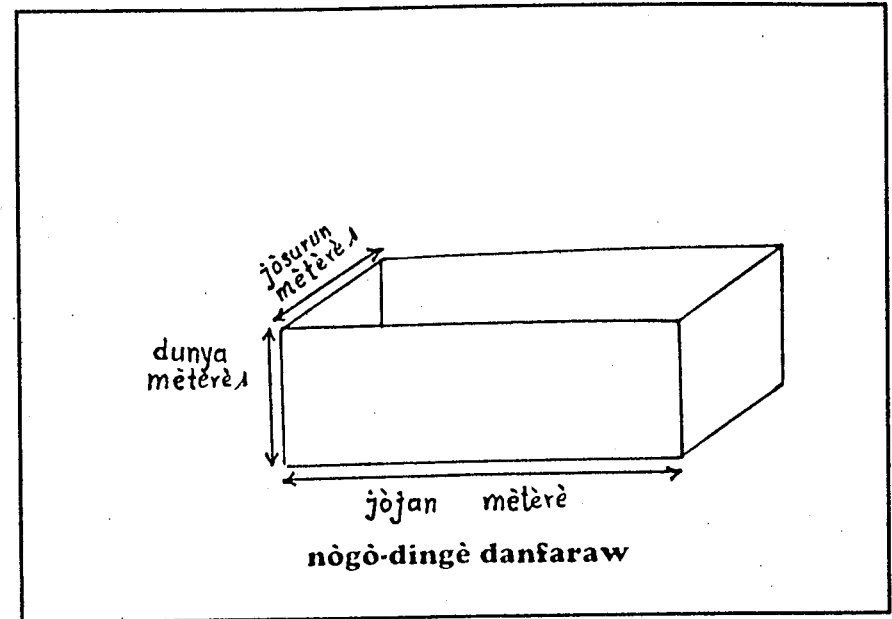
Musow bè minèn kojiw bòn dingè sanfè.
 Dingè bè fa o cogo la dònì dònì fo ka taa se
 Awirili kalo ma n'o ye nògò don waati ye
 forow kònò.
 Nògò bè kalo 10 nyògòn kè dingè kònò, o kò
 a bè doni ka don foro la.

5. Nògò-dingè danfaraw

A dunnya ka kan ka kè mètèrè kelen ye.
 A jòjan ni jòsurun bè bò sènekèla ka nògò
 dilanta hakè la, ani nyamanyaman hakè min
 b'a bolo kòrò.

6. Nògò-dingè senni

A bè sen samiyè donda fè ni dabaw ni
 soliw ye.
 Nògò-dingè sentò i bè bògò sennen bila a da
 la k'a lamini k'a gosi ka nòrò. O bè kè banbe
 ye ka dingè lamini.

7. Nògò-dingè lafa cogo

Dingè fali bè daminé a sennen kò.
 Nyamanyamanw bè don fo a firi ka
 santimètèrè 10 bò.
 Nyamanyaman fòlòw donnen kò, i bè bòlòw
 tur a dingè kònò k'u furancè kè mètèrè 1 ye.
 O bòlòw bè kè sababuye finyè ni ji bè don
 dingè kònò ni nògòya ye nyamanyamanw
 tolili bè nògòya, a tò bè don o cogo kelen na
 dònì dònì fo dingè ka fa.
 Waati dòw la i bè bòlòw lamaga walasa finyè
 ka don fo dingè jukòrò.

8. Fèn minnu bè se ka don nògò dingè kònò

Baganw bo, nyòkalaw, jirifuraw.
Wèrè-nògò, walima fèn wèrèw (fali bo, misi bo, sagaw ni baw bo, lè bo, shyè bo ...)
Sunnunkun nyamanyamanw, bugurijèw.
Nyò nyagaw.

Burèmu-nògò:

Dingè min dunnya ye mètèrè kelen ye, n'a jòjan ye mètèrè 3 ye, ka jòsurun kè mètèrè kelen ye, burèmu-nògò bòrè kelen bè se ka funfun o dingè nyamanyamanw kan.
N'i ye nyamanyaman dònì don i bè burèmu-nògò dònì funfun o kan.
Burèmu-nògò bè don o cogo la dònì dònì fo bòrè kelen ka ban.
Sènèkèla kana dingè fa ka sòrò ka bòrè kelen nògò bòn o sanfè.

9. Fèn minnu man kan ka don nògò-dingè kònò

Manaw
Buwatiw, walima nègèmafènw
Wèrè cilenw
Pili kòròw
Pòsònniw...

fèn minnu makan ka don nògò-dingè kònò

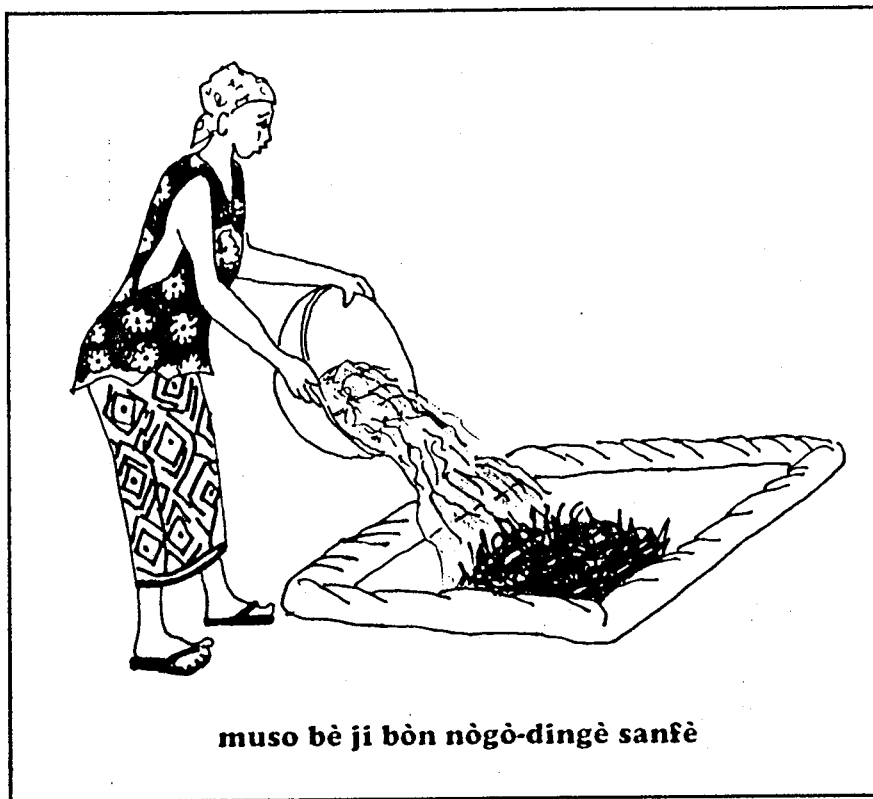
10. Nògò-dingè sònni ni ji ye

Ji ka kan ka bòn nògò-dingè kan walasa a kana ja tuma si la.

Fènyamanani minnu bè nyamanyamanw bayèlèma, sumaya ka di olu ye.

Samiyè fè sanji bè nògò-dingè sòn.

Ni dingè fala tilema fè i bè nògò-dingè datugu ni bòngò ye min firi bè santimètèrè 10 bò, walima i bè ga jò a san fè.

muso bè ji bòn nògò-dingè sanfè

11. Nògò-dingè bè ladon cogodi

San o san ni toli-nògò bòra dingè kònò, i bè banbe dilan kura ye.

Ni gajiriw tolila, i b'olu falen.

12. Kòlòsili

Nògò-dingè baaraw kòlòsili nyèsinnen bè cikèda nyèmògò ma.

Dugukolonòn kunbèn jèkulu nyèmògòw, ani dugu sèbènyèbabòlaw fana ka kan ka kòlòsiliw kè baara in kè ko nyuman kan.

San o san Awirili kalo walima Mè kalo la toli-nògò bè bò dingè kònò k'a don foro kònò.

Dugukolo jalan ci, walima bulukuli kètò, sènèkèla b'a yèrèkè, walasa k'a datugu.

Toli-nògò kana yèrèkè fiyew ni samiyè donda ma se.